

ISHLAB CHIQRISHDA MEHNAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH USULLARI

Nosirjonov Raxmatillo

Andijon davlat texnika instituti "Mehnat muhozasasi va texnika xavfsizligi" yo'nalishi
4-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20342942>

Bizga ma'lumki, ishlab chiqarish jarayonlari inson mehnati, texnika vositalari, energiya manbalari va turli xil xomashyolar o'zaro uyg'unlashgan murakkab tizim hisoblanadi. Mazkur tizimning samarali ishlashi nafaqat iqtisodiy natijalarga, balki unda ishtirok etayotgan xodimlarning hayoti va sog'lig'iga ham bevosita bog'liqdir. Shu sababli ishlab chiqarishda mehnat xavfsizligini ta'minlash bugungi kunda eng muhim ijtimoiy-iqtisodiy masalalardan biri sifatida qaraladi. Har qanday korxonada, zavod, fabrika yoki xizmat ko'rsatish obyektida mehnat xavfsizligiga yetarli darajada e'tibor berilmasa, baxtsiz hodisalar, kasb kasalliklari, texnogen avariya, uskunalarning ishdan chiqishi, ishlab chiqarishning to'xtab qolishi va moddiy zararlar yuzaga kelishi mumkin. Mehnat xavfsizligi faqatgina himoya vositalaridan foydalanish bilangina cheklanmaydi. U tashkiliy, texnik, sanitariya-gigiyenik, huquqiy, iqtisodiy va psixologik choralar majmuasini o'z ichiga oladi. Zamonaviy ishlab chiqarish sharoitida xavfsizlikni ta'minlash raqobatbardoshlikni oshirish, mehnat unumdorligini ko'paytirish va xodimlarning ishga bo'lgan motivatsiyasini mustahkamlash omili sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi. Shu bois korxonalarda mehnat xavfsizligi madaniyatini shakllantirish, xavf-xatarlarni oldindan baholash va ularni kamaytirish usullarini joriy etish zarur hisoblanadi [1].

Mehnat xavfsizligini ta'minlashning eng muhim usullaridan biri tashkiliy choralarni to'g'ri yo'lga qo'yishdir. Tashkiliy usullar deganda korxonada xavfsizlikni boshqarish tizimini yaratish, mas'ul shaxslarni tayinlash, ichki yo'riqnomalar ishlab chiqish, xodimlarni o'qitish, nazorat mexanizmlarini joriy etish va muntazam tekshiruvlar o'tkazish tushuniladi. Har bir xodim ishga qabul qilinishidan avval mehnat muhofazasi bo'yicha kirish instruktajidan o'tishi, keyinchalik esa ish joyidagi birlamchi, takroriy va rejalashtirilmagan instruktajlarda qatnashishi kerak. Xodim bajaradigan ish turiga qarab xavfsizlik qoidalari alohida tushuntiriladi. Masalan, elektr jihozlari bilan ishlovchi mutaxassislar uchun elektr xavfsizligi qoidalari, balandlikda ishlovchilar uchun maxsus himoya usullari, kimyoviy moddalar bilan ishlovchilar uchun zaharlanishning oldini olish choralari o'rgatiladi. Tashkiliy choralar qanchalik puxta yo'lga qo'yilsa, xavfli holatlarning oldini olish shunchalik osonlashadi. Mehnat xavfsizligini ta'minlashda texnik usullar alohida o'rin tutadi. Ishlab chiqarish korxonalarida qo'llanilayotgan uskunalarning xavfsizlik talablariga mos bo'lishi, zamonaviy himoya vositalari bilan jihozlanishi va muntazam texnik xizmatdan o'tkazilishi lozim. Mashina va mexanizmlarning aylanuvchi qismlari maxsus to'siqlar bilan berkitilishi, favqulodda to'xtatish tugmalari qulay joylashtirilishi, signalizatsiya tizimlari ishlashi zarur. Avtomatlashtirish va robotlashtirish jarayonlari ham xavfsizlikni oshirishning samarali usuli hisoblanadi. Inson uchun xavfli, og'ir yoki takrorlanuvchi operatsiyalarni avtomatlashtirish orqali jarohatlanish ehtimoli kamayadi. Masalan, yuqori haroratli pechlar yaqinida, radiatsion zonalarda yoki zaharli gazlar mavjud hududlarda masofadan boshqariladigan texnologiyalar qo'llanilishi xodimlarni bevosita xavfdan himoya qiladi. Shuningdek, uskunalarning eskirgan qismlarini o'z vaqtida almashtirish, profilaktik ta'mirlash ishlarini olib borish ham texnik xavfsizlikning asosiy shartidir. Sanitariya-gigiyenik usullar ishlab chiqarish muhitining inson salomatligiga salbiy ta'sirini kamaytirishga qaratilgan. Ko'plab korxonalarda chang, shovqin, tebranish, yuqori yoki past harorat, namlik, zararli gazlar va nurlanish kabi omillar mavjud bo'lishi mumkin. Ushbu omillar

uzoq muddat ta'sir qilganda kasb kasalliklari rivojlanadi [2]. Shu sababli ish joylarida samarali shamollatish tizimlari, chang yutish qurilmalari, ovoz yutuvchi materiallar, issiqlik izolyatsiyasi, yoritish tizimlari va gigiyenik me'yorlarga mos sharoitlar yaratilishi zarur. Ish joyining yoritilishi mehnat unumdorligiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Yetarli yoritilmagan joyda ishlash ko'rish qobiliyatining pasayishi, charchoq va xatolar sonining ortishiga olib keladi. Shu bilan birga, ichimlik suvi, sanitariya xonalari, kiyim almashtirish joylari, dam olish xonalari mavjudligi ham mehnat muhofazasining tarkibiy qismi hisoblanadi.

Shaxsiy himoya vositalaridan foydalanish ishlab chiqarishda xavfsizlikni ta'minlashning keng tarqalgan usullaridan biridir. Har doim ham texnik yoki tashkiliy choralar orqali xavfni to'liq bartaraf etishning imkoni bo'lmaydi. Bunday hollarda xodimlar maxsus kiyim, qo'lqop, ko'zoynak, respirator, quloqchin, himoya poyabzali, dubulg'a va boshqa vositalar bilan ta'minlanadi. Masalan, payvandlash ishlarida yuzni ultrabinafsha nurlardan himoya qiluvchi niqoblar, kimyo sanoatida gaz niqoblari, qurilishda xavfsizlik kamarlari qo'llaniladi. Shaxsiy himoya vositalari sifatli bo'lishi, standartlarga mos kelishi va xodimlar tomonidan to'g'ri ishlatilishi kerak [3]. Aks holda, vosita mavjud bo'lsa-da, amalda foyda bermasligi mumkin. Shu sababli korxonalarda ushbu vositalardan foydalanish bo'yicha muntazam tushuntirish ishlari olib borilishi lozim. Mehnat xavfsizligining muhim yo'nalishlaridan yana biri xavflarni baholash va risklarni boshqarish tizimidir. Zamonaviy yondashuvlarga ko'ra, baxtsiz hodisa sodir bo'lgandan keyin choralar ko'rish emas, balki oldindan xavfni aniqlash va uni kamaytirish ustuvor hisoblanadi. Buning uchun ish joylari tahlil qilinadi, potensial xavf manbalari aniqlanadi, ularning sodir bo'lish ehtimoli va oqibat darajasi baholanadi. So'ng xavfni kamaytirish bo'yicha aniq chora-tadbirlar ishlab chiqiladi. Masalan, sirpanchiq pol yuzasi aniqlansa, maxsus qoplamalar yotqiziladi, ogohlantiruvchi belgilar o'rnatiladi yoki tozalash rejimi o'zgartiriladi. Elektr simlari tartibsiz joylashgan bo'lsa, kabel kanallari o'rnatiladi. Risklarni boshqarish usuli korxonalarda xavfsizlik madaniyatini shakllantirishda juda samarali vositadir. Psixologik omillar ham ishlab chiqarish xavfsizligiga katta ta'sir ko'rsatadi. Xodimning charchashi, stress holati, diqqatning pasayishi, nizoli muhit yoki ishga befarqlik ko'plab baxtsiz hodisalarning yashirin sababi bo'lishi mumkin. Shu sababli ish va dam olish rejimini to'g'ri tashkil etish, ortiqcha ish yuklamasini kamaytirish, jamoada sog'lom ijtimoiy muhit yaratish muhimdir. Rahbar va xodimlar o'rtasidagi o'zaro hurmat, ochiq muloqot, muammolarni tezkor hal etish tizimi xavfsizlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Motivatsiyalangan xodim xavfsizlik qoidalariga ko'proq amal qiladi, chunki u o'z mehnati qadrlanishini his etadi. Shuningdek, xavfsizlik bo'yicha rag'batlantirish tizimlari ham samarali natija beradi. Masalan, yil davomida qoidabuzarliksiz ishlagan brigadalarni mukofotlash, eng xavfsiz bo'limni taqdirlash kabi usullar jamoani mas'uliyatli bo'lishga undaydi. Favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik ko'rish ham mehnat xavfsizligini ta'minlashning ajralmas qismidir [4]. Yong'in, portlash, elektr uzilishi, kimyoviy modda to'kilishi, tabiiy ofatlar yoki boshqa kutilmagan holatlar yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun har bir korxonada evakuatsiya rejasi, yong'inga qarshi vositalar, birinchi tibbiy yordam qutilari, signalizatsiya tizimlari va favqulodda aloqa vositalari tayyor holatda bo'lishi kerak. Xodimlar bilan muntazam o'quv mashg'ulotlari o'tkazilib, favqulodda vaziyatda qanday harakat qilish amaliy tarzda o'rgatilishi lozim. Tajriba shuni ko'rsatadiki, favqulodda holatda oldindan tayyorlangan jamoa sarosimaga tushmaydi va talafotlarni sezilarli darajada kamaytiradi. Raqamli texnologiyalar ham bugungi kunda mehnat xavfsizligini oshirishda muhim rol o'ynamoqda. Aqlli sensorlar yordamida harorat, gaz sizib chiqishi, bosim, namlik yoki tebranish darajasi real vaqt rejimida kuzatiladi. Me'yoriy ko'rsatkichlardan chetlanish aniqlansa, tizim avtomatik ravishda ogohlantirish beradi yoki uskunani to'xtatadi. Videokuzatuv va sun'iy intellekt asosidagi tizimlar xodimlarning xavfli

hududga kirishi, himoya vositasiz ishlashi yoki xavfli xatti-harakatlarini aniqlashi mumkin. Elektron jurnal va mobil ilovalar orqali instruktajar, tekshiruvlar va nosozliklar bo'yicha ma'lumotlarni tezkor yuritish imkoniyati yaratilmoqda. Bu esa nazoratning shaffofligi va samaradorligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, ishlab chiqarishda mehnat xavfsizligini ta'minlash ko'p qirrali va uzluksiz jarayon bo'lib, u faqat bir yo'nalish bilan cheklanmaydi. Tashkiliy boshqaruv, texnik himoya, sanitariya-gigiyena, shaxsiy himoya vositalari, risklarni baholash, psixologik muhit, favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik, raqamli nazorat tizimlari va huquqiy me'yorlar birgalikda qo'llanilgandagina yuqori natija beradi [5]. Xavfsiz mehnat sharoiti yaratilgan korxonada xodimlar o'zini himoyalangan his qiladi, ish unumdorligi oshadi, mahsulot sifati yaxshilanadi va iqtisodiy samaradorlik ortadi. Eng muhimi, inson hayoti va salomatligi asrab qoliladi. Shuning uchun har bir korxonada mehnat xavfsizligini xarajat emas, balki kelajakka qilingan muhim investitsiya sifatida qabul qilishi zarur.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi. Mehnat kodeksi: rasmiy matn. – Toshkent: Adolat, 2023. – 320 b.
2. O'zbekiston Respublikasi. Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida: Qonun. – Toshkent: Adolat, 2022. – 48 b.
3. Qodirov A.A., Karimov Sh.S. Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 256 b.
4. Ergashev B.R. Sanoat korxonalarida mehnat xavfsizligini boshqarish. – Samarqand: Zarafshon, 2020. – 198 b.
5. Hughes P., Ferrett E. Introduction to Health and Safety at Work. – 7th ed. – London: Routledge, 2023. – 712 p.